

reakce a chápání jsou závislé na schopnosti dát každé promluvě *adekvátní* kontext (určit její „zázemi“), v jehož rámci bychom mohli pochopit její podstatný či aktuální smysl.

Na vytváření a určení tohoto kontextu se nepodílí jen naše orientace v řadě sociálních, psychologických a dalších možností a daností, ale také snaha (a schopnost) pochopit *záměr* mluvčího a interpretovat jej. Fakt geneze (příčiny, intence, důvodu) promluvy, resp. povědomí o okolnostech jejího vzniku či záměru, má důležitý podíl na naší interpretaci té které promluvy a může dokonce její *smysl*/podstatné ovlivnit. Pojem záměr může dokonce dát nějaké formě zcela opačný význam než je ten, který ovlivňuje její fungování.

Každá promluva ukazuje k mluvčímu, předmětu, posluchači či dokonce k sobě samé, přičemž ne každá z těchto sfér musí být aktivizována. Promluva je nějakým způsobem „orientována“. Pojem orientace je však třeba chápat z hlediska jeho dvojnásobnosti ovlivněné tím, že může ukazovat k záměru mluvčího anebo k funkci, které promluva nabývá. Například je-li promluva zamýšlena jako *výpověď* o něčem, tj. s důrazem na orientaci k předmětu, může přesto převážít funkce *výpovědi* o mluvčím; funguje-li v jednom směru, nemusí to být výrazem původního záměru. Přitom povědomí o orientaci, snaha adekvátně ji určit, se podílí na významové interpretaci sdělení a může ukazovat k několikanásobnému zprostředkování. Opět tu pocítíme nutnost určení adekvátního kontextu, přičemž ten je třeba určit na základě povědomí o různých vztazích mezi „substancí“ a funkcí.¹⁾

S výše nastíněnými problémy souvisí ještě jeden, který bychom mohli označovat termínem *obzor*. Tento termín a problematiku s ním spojenou zdůraznil a popsal Bachtin, když hovořil o *diachronické* jazyce: „Pro nás je důležitá intencionalita, tj. před-
mět jazyka“. Vždyť se nerozvrstvení, společné lingvistické jazykové soustavy, ale exploatují se její intencionalní možnosti: realizují se v určitých směrech, naplňují se určitým obsahem, konkretizují se, specifikují a zhodnocují se s určitými předměty a expresivními žánrovými a profesionálními *obzory*. Uvnitř těchto obzorů, tj. pro samot-

né mluvčí, jsou tyto žánrové jazyky a profesionální žargony přímo intencionalní – plnovýznamové a bezprostředně výrazné, avšak zvnějšku, tj. pro nezainteresované na daném intencionalním obzoru, mohou být předmětné, charakteristické, koloritní a podobné. Intence, které prostupují tyto jazyky, se pro nezainteresované petrifikují, stávají se smyslovými a expresivními bariérami, znejasňujícími a odcizujícími slovo, které se pro ně stává těžko použitelné v bezvýhradné přímé intencionalnosti“ (Problémy poetiky románu, str. 44–45).

Vidíme, že každá promluva je závislá na široké síti vztahů, které ji nejen obklopují, ale z nichž mnohé se vlastně přímo účastní tvorby jejího významu a smyslu. Každá aktivizace promluvy s tímto faktem více či méně (vědomě či podvědomě) musí počítat, i ta, která se snaží – např. v uměleckém projevu – z tohoto bezprostředního kontextu co nejvíce vyvázat a vytvořit si kontext vlastní, který by vykazoval jistou míru významové „soběstačnosti“.

Monolog bývá někdy určován aktivitou jednoho mluvčího, „bez ohledu na přítomnost nebo nepřítomnost účastníků ostatních, pasivních“.²⁾ Toto kritérium však platí jen zčásti (a v souvislosti s dalšími podmínkami) – vždyť kupř. lineární charakter dialogu vždy přisuzuje někomu z mluvčích pasivní úlohu, zatímco jinému (v ten daný moment) aktivní. V tomto rámci by pak vlastně už jen délka promluvy mohla signalizovat monolog či dialog, avšak i to je relativní. Je tedy nutno ještě uvážit orientaci promluvy, která – na základě interpretace jazykových prostředků promluvy a okolností jejího výskytu – dovolí určit příslušný formální rámec. Ve společenské sféře mívá monolog často určenou oblast a podmínky své existence – např. u přednášek, kázání, některých forem vyprávění atp. Relativním měřítkem může být také to, zda jde o promluvu psanou (směřující k monologizaci) či mluvenou. Všechny tyto promluvy nemusí vyžadovat žádnou mluvní akci a jsou povětšinou prezentovány jedním mluvčím. I přiklad kolektivního monologu – např. sboru – můžeme chápat v tomto rámci, neboť jde o projev „jednotné vůle“. Avšak kla-